

PRAGMATICKÉ URČENIE *AKOBY* V EGOVZŤAŽNÝCH SÚVISLOSTIACH¹

JANA SOKOLOVÁ

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra, Slovensko

SOKOLOVÁ, Jana: Pragmatic determination of *as if* (*akoby*) in ego-related contexts. Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics), 2023, Vol. 74, No. 2, pp. 459–476.

Abstract: The impetus to write this paper was an analysis of the expression *as if* (*akoby*) as a component of the “equivalence” principle and the determination of its legitimacy as a component of the “behavior” principle. The study is focused on the search for further connections between the verbal behavior of the speaker and the linguistic aspects of *as if* (*akoby*) because it is used as a manifestation of motivated, ego-related and assertive verbal behavior. *As if* (*akoby*) can be viewed as: (a) a component of the principle of verbal behavior that attributes an egocentric meaning to the speaker’s behavior; (b) an egocentric expression of the hypotaxis with an implicit speaker and the semantics of circumstantial and characteristic contexts; (c) a pragmatic marker of the speaker’s ego-related interpretation of facts. Interpretation, which is grasped at the following two levels, is the methodological framework of the monitored aspects: (i) in the sense of the ego-related evaluation of a fact or event by the speaker, i.e. in the sense of participatory interpretation, and (ii) in the sense of explaining the verbal behavior of the speaker, i.e. in the sense of searching for the motives, intentions and goals that form the preconditions for his/her verbal behavior.

Keywords: egocentric expression, speaker, ego-related interpretation, equivalence, possibility, conjunction, particle

ÚVOD

Impulzom na napísanie tejto štúdie sa stala analýza výrazu *akoby* v zmysle komponentu princípu ekvivalencie a konštatovanie jeho legitimacy ako zložky princípu správania (Dolník 1999). Predmetom našich úvah bude hľadanie ďalších súvislostí medzi jazykovými stránkami výrazu *akoby* a verbálnym správaním hovoriaceho. Na *akoby* budeme nazerať ako na: (a) zložku princípu verbálneho správania, ktorá správaniu hovoriaceho prisudzuje egocentrický zmysel; (b) egocentrikum hypotaxe s implicitným hovoriacim a so sémantikou okolnostných a vlastnostných súvislostí; (c) pragmatický marker egovzťažnej interpretácie faktov hovoriacim. Metodologickým rámcom sledovaných aspektov sa stane interpretácia, ktorú uchopíme v dvoch rovinách: (i) v zmysle egovzťažného vyhodnotenia faktu alebo udalosti ho-

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0650/22 *Masmediálne komunikáty v digitálnej a printovej forme a ich komprehenzia u rôznych cieľových skupín*.

voriacim, t. j. v zmysle účastnej interpretácie, a (ii) v zmysle vysvetlenia verbálneho správania hovoriaceho, t. j. v zmysle hľadania motívov, zámerov, cieľov, ktoré tvoria predpokladové stránky jeho verbálneho správania.

Teoretickou oporou a východiskom analýzy sa stanú najmä práce J. Dolníka (1999; 2003; 2013; 2021; 2022), M. Nakonečného (2009; 2021), M. Grepla a P. Karlika (1998), M. Ivanovej (2010), J. Kesselovej (2013), E. V. Padučevovej (2018) a kolektívu autorov *Mluvnice češtiny 2* (1986) a *Mluvnice češtiny 3* (1987). Výklad jazykových stránok riešenej problematiky doplníme o doklady zo *Slovenského národného korpusu* (korpusová verzia prim-9.0-public-sane).

Naše uvažovanie bude mať nasledujúcu štruktúru: (1) charakteristika verbálneho správania hovoriaceho ako egovzťažného; (2) zdôvodnenie *akoby* vo funkcii operátora – egocentrika hypotaxe; (3) posúdenie *akoby* vo funkcii formatívu – pragmatického markera egovzťažnej interpretácie faktu alebo udalosti.

1. EGOVZŤAŽNÉ VERBÁLNE SPRÁVANIE HOVORIACEHO

Jazykový výraz *akoby* je vymedzený princípom verbálneho správania, v ktorom používanie jazykových výrazov je riadené zmyslom komunikačnej činnosti, inými slovami, je určované zmyslom sociálnokomunikačnej interakcie. Je jedným z prostriedkov modálnej stratégie, ktorými hovoriaci signalizuje regulované prezentovanie faktov.² Táto stratégia prezentovania má dva pragmatické dôvody. Prvým dôvodom je skutočnosť, že hovoriaci cielene upozorňuje na hypotetickú platnosť istého faktu (procesuálneho alebo neprocesuálneho). Výraz *akoby* je identifikátorom toho faktu, ktorý hovoriaci preventívne vyhodnocuje ako potenciálne rozporujúci v zmysle reálny a hypotetický. *Akoby* vyjadruje porovnanie nefaktu s faktom: [(ne-fakt) + (porovnanie s faktom)].³ Je súčasťou mentálnych aktivít, ktoré sa realizujú preto, lebo si to vyžadujú asimilačné a akomodačné potreby subjektu (prispôbiť si niečo a prispôbiť sa niečomu; Dolník 2013, s. 160). Druhým dôvodom je to, že hovoriaci si neželá podieľať sa na nepodložených alebo nepravdivých tvrdeniach, resp. tvrdeniach o faktoch, ktoré nie sú plne kompatibilné s jeho znalosťami a presvedčením. Výraz *akoby* sa tak stáva poistkou, ktorá hovoriaceho chráni pred podozrením z nerešpektovania pravdivosti výpovede alebo z nerešpektovania zmyslu výpovede. Použitie *akoby* však len čiastočne signalizuje zbavovanie sa zodpovednosti za vypovedané z konzenkvenčných a/alebo preventívnych dôvodov. V istom zmysle je súčasťou najmä stabilizačných mechanizmov ega uplatňujúcich princíp rovnováhy medzi reálnym a možným, potenciálnym a aktuálnym, racionálnym a emocionálnym, defenzívnym a ofenzívnym, koncenzuálnym a konfliktným.

² Fakt je elementárny prvok objektívnej reality, predmet a produkt poznania. Fakt je to, čo je, alebo čo sa deje. Fakt je niečo overené, objektívne jestvujúce (*Slovník současného slovenského jazyka* 2006).

³ Za tento podnet ďakujem M. Ivanovej.

Jazykový výraz *akoby* je súčasťou schémy verbálneho správania, základnými determinantmi sú osoba a situácia. V kontexte komunikácie sa tak navzájom ovplyvňujú komunikačná situácia, jazyková osobnosť a verbálne správanie sa.

Všimnime si najprv ich presnejšie vymedzenia. Pojem situácia vystupuje v dvoch významových rovinách: 1. ako objektívna charakteristika určitej udalosti⁴ a 2. ako subjektívne „spracovanie“ tejto udalosti, t. j. spojenie stimulácie s určitým osobným významom (Nakonečný 2021, s. 128). Je to subjektívne prežívaná a interpretovaná situácia, je to spôsob, akým sa situácia javí hovoriacemu, jej subjektívny význam a zmysel vyplývajúci z interpretácie a emócií, ktoré vyvoláva. Hovoríme o situácii, ktorá na hovoriaceho pôsobí prostredníctvom jeho vzťahného systému, ktorý sa definuje ako „porovnávaci základ pri vnímaní a posudzovaní stavu vecí“ (Aebi 1987; cit. podľa Nakonečný 2021, s. 125). Znamená formovaný a sprostredkovaný vzťah človeka k vonkajšiemu svetu. Ide o obraz situácie vo vzťahnom rámci ega, ktoré určuje jeho správanie. Vzťahný systém ako vnútorná mentálna štruktúra neustále podlieha asimilačným procesom: človek je v priebehu celej ontogenetickej existencie ovplyvňovaný vonkajším svetom. Na druhej strane, vzťahný systém pôsobí na vonkajší systém akomodačne, v zmysle jeho prispôsobovania a pretvárania podľa vlastných predstáv a potrieb. Vzťahný systém sa vyprofiloval ako skúsenostný komplex. Ľudia ponímajú situácie ako egovzťažné a konajú v nich tak, aby ich správanie bolo v súlade s evalváciou ega: využívajú alebo vytvárajú také situácie, v ktorých môžu preukázať svoje schopnosti, a vyhýbajú sa situáciám, ktoré sú problémové, resp. v ktorých by mohli zlyhať.

Jazyková osobnosť je hypotetický konštrukt implicitného, intencionálne konajúceho subjektu vykonávajúceho verbálnu aktivitu na základe znalostí a skúseností. S jazykovou osobnosťou sa spájajú tri základné zložky ega: kognitívne, emocionálne a konatívne, ktoré majú svoje analógie aj v rámci logickej triády psychických procesov a ich prejavov (poznatie – prežívanie – správanie) a aj troch základných kategórií psychologickej reality (v zmysle produktov procesu socializácie): obrazu sveta,⁵ postojov⁶ a správania. Jazyková osobnosť je multidimenzionálna. V behavioristickom ponímaní osobnosti sa napr. uvádzajú tieto komponenty charakterizujúce individuálne správanie (Roth 1969; cit. podľa Nakonečný 2021, s. 45): vlastnosti osobnosti (deskriptívne charakteristiky dispozícií); zvyky (habituálne, naučené reakcie); faktory (hypotetické vnútorné determinanty spôsobu správania); motívy (hypotetické vnútorné determinanty smeru správania aktivizujúce správanie); roly (kultúrne štruktúrované prejavy sociálnych vzťahov); postoje (komplexné elementy hodnotiacich vzťahov prejavujúce sa v obsahu správania); ego (hypotetický princíp organizácie a dynamiky správania).

⁴ Udalosť vymedzujeme ako základnú jednotku dejovosti.

⁵ Obrazová teória sveta – jazyk ako obraz sveta – bola sformulovaná L. Wittgensteinom (1933/2017).

⁶ Samotné postoje sú jednotou troch komponentov: kognitívneho – subjekt má o objekte postoja určité informácie, znalosti, emocionálneho – subjekt k objektu postoja niečo pociťuje a konatívneho – subjekt má sklon k objektu postoja sa určitým spôsobom správať (porov. Nakonečný 2021, s. 308).

Verbálne správanie je intencionálne. V jadre konceptu správania je konanie. Konanie je praktická činnosť, a preto má byť regulovaná tak, aby bola účinná a dosiahli sa ňou stanovené ciele (Gahér 2016, s. 41). V jadre konceptu komunikačného konania je egovzťažná interpretácia situácie, udalosti, faktu. Interpretáciu ovplyvňujú spôsoby, akými človek preferenčne vníma, myslí a koná. Zároveň interpretáciu sprevádza hodnotenie, ktoré je esenciálne emocionálne. Pripomeňme, že základom sociálnej interakcie sú informácie a vzťahy, pričom informácie sú podkladom vytvárania vzťahov, keďže sú transformované do emócií a postojov. Hovoríme tu o sociálnej interakcii, ktorej východiskom je fenomén emociogénnej kategorizácie a jej obsahom a formou sú emociogénne informácie. Je to tým, že rozhodujúcim činiteľom obsahu a foriem interakcií nie sú informácie „o sebe“, ale významy situácií a podnetov, teda informácie vnútorne spracované v relácii k trvalo existujúcim a aktivovaným motívom (Bruner 1990; cit. podľa Nakonečný 2009, s. 61).

Verbálne správanie je sociálne orientované a je selektívne. Jazykový výraz *akoby* je výrazom pre diskurzívne realizované a regulované správanie hovoriaceho. Psychická regulácia verbálneho správania anticipuje adaptívne správanie, prispôbenie sa situácii a očakávanie výsledkov. Podstatnou zložkou regulácie verbálneho správania je rozhodovanie, ktoré je rozhodovaním o prostriedkoch a dôsledkoch (interných aj externých). Rozhodovanie je riadené predstavou cieľa, ktorú rámuje egovzťažné prežívanie „ja súhlasím“, „ja nesúhlasím“. Rozhodovanie je sprevádzané vôľou – vôľou ako procesom regulácie a sebaregulácie správania a vôľou ako dispozíciou osobnosti, ktorá proces voľnej regulácie správania ovplyvňuje. Hovoriaci koná ako autopojetický subjekt, teda subjekt, ktorý sám reguluje svoje aktivity (porov. Dolník 2021, s. 4).

Verbálne správanie hovoriaceho je ovplyvňované aj hodnotovo orientovaným princípom členenia obrazu sveta⁷ – na rang, ktorý predstavuje všetko to, čo je významné, dôležité, vážne, závažné, význačné, a na rang prezentujúci to, čo je menej významné, menej vážne, nepodstatné, nedôležité a pod. V dichotomickom členení sa tak vyprofilovali kategórie ako napr. podstata – jav, obsah – forma, večné – prechodné, stále – dočasné, prirodzené – umelé, reálne – ireálne a pod. Príslušnosťou *akoby* k druhej rangovej kategorizácii možno zdôvodniť časté používanie (i) partikúl *len, iba*: *V tretej tretine sa už hralo len akoby z povinnosti a ďalší gól už nepadol. – Zvuky mesta sem doliehali iba akoby z veľkej diaľky.*; (ii) vymedzovacieho zámena *nič*: *Tento jednoznačný výsledok však akoby nič nehovoril domácim fanúšikom. – Prikývla, akoby nič iné ani nečakala.*; (iii) adverbii *mimochodom, náhodou*: *Podakoval sa a akoby mimochodom sa spýtal, či je ich dom na predaj. – Povedal to veľmi pokojne, akoby náhodou; bolo to konštatovanie, nie príkaz.* Spolu s adverbialným zámenom *tak* a s deiktikom *taký* tvoria postupne sa rozvíjajúce rady: *akoby – tak akoby – len tak akoby/iba tak akoby – len*

⁷ А. Б. Пеньковский (2004, s. 50 – 60) používa termíny timiológia a timiologické hodnotenie (тимология и тимнологическая оценка).

tak akoby mimochodom; akoby – taký akoby – len taký akoby/iba taký akoby. Porov. *Ako veľa dobrých vecí, aj táto vznikla len tak akoby mimochodom a celkom spontánne. – Prvý raz, keď som tu bol na liečení, cítil som v chrbte len také akoby mravčenie.* Hovoriaci nimi potvrdzuje nezáväznosť, mimovoľnosť, neúmyselnosť, zľahčovanie, okrajovosť a pod. faktov účastnej, t. j. egoangažovanej interpretácie.

Výraz *akoby* sa pragmaticky realizuje v persuzívnom a naratívnom režime. *Akoby* je jazykový prostriedok, ktorý je súčasťou rečových aktov, čo znamená, že sa používa aj v ilokučnej funkcii (Пекелис 2018). Prejavuje sa vo verbálnej interakcii, ktorá je ponímaná ako účelové, strategické správanie vychádzajúce z predpokladu uplatňovania princípu kooperácie. Vzťahovú stránku interakcie podľa G. N. Leecha (1983) reguluje ním postulovaný princíp zdvorilosti. Zo zdvorilostného princípu boli odvodené zdvorilostné postuláty a ich minimalizačné a maximalizačné varianty taktu, veľkorysosti, uznania, skromnosti, súladu a sympatie. *Akoby* sa vzťahuje na zdvorilostnú stratégiu a negatívny variant postulátu taktu: *Minimalizuj nároky kladené na adresáta.* Je súčasťou pragmatickej kompetencie hovoriaceho, jadro ktorej tvoria jednak zásady sformulované R. T. Lakoffovou (1973) a zhrnuté v zmysle princípov *Buď zdvorilý!* a *Buď zreteľný!*, a jednak koncepcia zachovania tváre P. Brownovej a S. C. Levinsona (1987). Špecifikom *akoby* je explicitné signalizovanie toho, že hoci hovoriaci interpretuje fakty, o ktorých pravdivosti nemusí byť presvedčený (z objektívnych alebo subjektívnych dôvodov) alebo nemá dostatočné dôkazy, cielene nemieni porušovať postuláty kvality a kvantity.⁸ Rečový akt v persuzívnom režime má ilokučnú funkciu zdôvodnenia výčitky. Hovoriaci prezentuje nesúhlasný postoj v konfrontácii s komunikačným partnerom. Svoj názor zdieľa s odmietaním potlačenej kritickosti. Prejavuje komunikačnú empatiu a solidaritu aj napriek tomu, že v danej komunikačnej situácii má spravidla vyšší status: *V tomto ročníku ste akoby poľavili v útok. – Hovoriš to tak, akoby sa jej niečo malo stať.* V naratívnom režime a v hypotaxi sa funkcia *akoby* spája s hypotetickými možnosťami interpretácie faktov v rámci propozičných a medzipropozičných vzťahov. V hypotaxi maticová (hlavná) veta predstavuje východisko autorizovaného postoja.⁹ Môže mať personálnu aj nepersonálnu povahu. Hovoriaci v nich kvalifikuje (i) svoje správanie ako personického subjektu; (ii) správanie iného personického subjektu; (iii) nepersonický subjekt. Používanie *akoby* sa spája s modom (a) oznamovacieho spôsobu: *Rúfusov preklad je akoby novou redakciou textu.* a (b) podmienovacieho spôsobu; pritom ide o tvary (i) prítomného kondicionálu: *Ludia sa ponáhľali, akoby prichádzala katastrofa.* alebo (ii) minulého kondicionálu: *Bolo mu, akoby bol býval zradil svoju mladú ženu.*

⁸ Porov.: postulát kvality: *Ak hovoríš o niečom, na čo nemáš dostatok dôkazov, vo výpovedi to signalizuj.*; postulát kvantity: *Tvoj príspevok k rozhovoru má byť natoľko informatívny, ako je nutné pre daný rozhovor.*

⁹ Autorizovaný postoj znamená implicitne prítomný zreteľový aspekt prezentovaný konštrukciou „podľa hovoriaceho“.

Použitie výrazu *akoby* je prejavom motivovaného, egovzťažného a asertívneho verbálneho správania, inými slovami, presadzovania sa asertívnym spôsobom.¹⁰ V asertívnych výpovediach *akoby* zmierňuje jednoznačnosť, kategorickosť tvrdenia okrem iného aj tým, že obchádza princíp vecnosti a pravdivosti.¹¹ Intenciou hovoriaceho je, že si na pravdivosť nenárokuje. Signalizuje, že pravdivostnú hodnotu propozície ani nepotvrdzuje a ani ju nepredpokladá. Hovoriaci, hoci si je vedomý možného rozporu so všeobecne prijímanou či očakávanou mienkou, konštatovanie už spomínaného porovnania nefaktu s faktom považuje za nevyhnutné. Výsledkom je, že pre propozíciu s jazykovým výrazom *akoby* je charakteristická neutralizovaná asercia (suspended assertion, снятая утвердительность), ktorá vyznieva ako opatrné, „upozaďené“ tvrdenie. Propozícia v kontexte neutralizovanej asercie totiž nemá ani reálnu, ani ireálnu objektívnu modálnosť, t. j. používa sa nezávisle od pravdivosti (porov. Падучева 2018). Inými slovami: propozícia vykazuje neutralizovanú aserciu vtedy, keď hovoriaci nenesie zodpovednosť za jej pravdivosť. Jedným z jazykových ukazovateľov neutralizovanej asercie je najmä konjunktív – teda jav spojený s výrazom *akoby*.

Akoby je jazykový výraz, ktorý je súčasťou štandardizovanej komunikačnej konvencie a ktorý sa riadi funkčným využitím. V slovenčine sa vyhranil ako jazyková entita, ktorej sémanticko-pragmatický dosah závisí od funkcie. Je to tým, že istej entite sa prisudzuje istý zmysel na základe spoznania jej roly, resp. funkcie v istej činnosti človeka, ktorá je viazaná na istú jeho potrebu, resp. istý význam. To znamená, že istá entita nadobúda rozličný zmysel v závislosti od toho, do akej činnostnej štruktúry je včlenená (Dolník 1999, s. 67).

Akoby je jazykový výraz, ktorý patrí do oblasti diskurzívne formovanej lexiky. Práve diskurzívna regularita vyprofilovala *akoby* v dvoch funkčných podobách: v podobe **operátora** – jazykového prostriedku s konektívnou funkciou – a v podobe **formatívu**¹² – jazykového prostriedku s funkciou pragmatického markera egovzťažného správania hovoriaceho, v jadre ktorého je idea hypotetickej ekvivalencie v širokom zmysle slova. Polyfunkčnosť a pravidelnosť teda oslabila integritu *akoby* a spôsobila, že operuje buď ako konjunkcia, alebo ako partikula. Obe slovnodruhovú funkcie spája sémantika možného („možná platnosť B predpokladá platnosť A“, resp. „platnosť B je možná, musí však platiť A“; *Mluvnice češtiny* 3, 1987, s. 103), sémantika porovnania (prirovnanie súvisí s významom podmienky, lebo to, k čomu sa prirovnáva, je len hypotetické, a nie reálne; nevyklučuje sa ani idea náhodného prirovnania) a pragmatická funkcia indikácie egovzťažne prispôsobeného (modifi-

¹⁰ Asertivitu ponímame ako „slušné sebaapresadzovanie sa“ (Nakonečný 2009, s. 237).

¹¹ A. A. Зализняк (2020, s. 10) hovorí o funkcii „ilokučného амортизёра“ tlmiaceho ilokučnú silu rečového aktu tvrdenia.

¹² Formatív je termín zavedený v *Mluvnici češtiny* 2 (1986, s. 22). Označuje jazykové prostriedky s rozptylom funkčných vlastností a pôsobiacich v oblasti vzťahov medzi komunikáciou (textom), skutočnosťou a účastníkmi komunikačného aktu.

kovaného) podania informácie hovoriacim. To znamená, že hovoriaci ako autopojetický subjekt výraz *akoby* cielene využíva na zdieľanie vlastného postoja v kontexte rešpektovania zásady úprimnosti. Porovnajme: *Jeho rozprávaniu akoby nebolo konca.* – *Jeho rozprávaniu údajne nebolo konca.* Vo vete s *akoby* hovoriaci prejavuje vlastné emociogénne posúdenie udalosti, vo vete s partikulou *údajne* hovoriaci interpretuje posúdenie danej udalosti treťou osobou.

Egovzťažnosť interpretácie sa prejaví, keď porovnáme *akoby* s výrazmi *zdanlivo*, *zdanlivý*, ktoré s *akoby* spája sémantika ‘nereálneho’, ‘iluzórneho’: *Aj zdanlivo nezaujímavé obce môžu pritiahnuť záujem návštevníkov.* – *Aj akoby nezaujímavé obce môžu pritiahnuť záujem návštevníkov* – *Koalícia má zdanlivú výhodu, že o premiérovi nerozhoduje súd ulice, ale parlamentu.* – *Koalícia má akoby výhodu, že o premiérovi nerozhoduje súd ulice, ale parlamentu.* Posúdenie nereálnosti a iluzórnosti faktu prostredníctvom *akoby* nadobúda jemne spochybňujúcu subjektivnosť.¹³

Keďže v oblasti možného sa nachádzajú mysliteľné entity, ich vlastnosti a vzájomné vzťahy medzi nimi, podrobnejšie sa najprv zameriame na *akoby* vo funkcii operátora – egocentrika hypotaxe so sémantikou okolnostných a vlastnostných súvislostí.

2. AKOBY – EGOCENTRIKUM HYPOTAXE

Akoby je egocentrikum a operátor hypotaxe. Ako egocentrikum si vyžaduje účasť implicitného hovoriaceho, ako operátor má funkciu spájania (vnútropropozičného a medzipropozičného). Podľa J. Dolníka (1999, s. 69 – 75) operátor *akoby* sa vzťahuje na akt „*predstav si*“, ktorým sa aktualizuje možný svet. Prominentnosť *akoby* v protiklade k výrazom *ako keby*¹⁴ a *ani čoby* je daná vyšším stupňom koncízności (*akoby* je formálne ústrojnejší jazykový výraz), preferovanosti (*akoby* je diskurzívne úspešnejší výraz) a polyfunkčnosťou.¹⁵ Pritom sa nevylučuje, že v istých kontextoch sa operátory môžu zamieňať: *Zavrtel hlavou, <akoby/ako keby/ani čoby> nevedel nájsť vhodné slová.*

Akoby je fenoménom hypotetickej komparácie. Reflektuje introspektívny a/alebo extrospektívny postoj hovoriaceho k propozičnému obsahu výpovede vzhľadom na mentálnu skúsenosť a vo vzťahu k validite propozície (v zmysle protikladu reálnosť – ireálnosť). Reálnosť posudzuje na základe empirie, nereálnosť na základe nesplnenej, resp. nespľniteľnej podmienky. Ireálnosť môže byť potenciálna (vyjadruje sa kondicionálom prézenta) alebo absolútna ireálnosť (vyjadruje sa kondicionálom préterita). Porovnanie sa spája s predpokladom, že v skúsenostnom komplexe

¹³ Pre zaujímavosť uvedieme, že výrazy *zdanlivo*, *zdanlivý* sú ľahšie zameniteľné s *akoby* než naopak.

¹⁴ *Akoby* je syntetický operátor, ktorý je synonymný s analytickými operátormi *ako keby*, *ani čoby* uvádzajúcimi spôsobovú vetu s významom prirovnania.

¹⁵ *Ako keby* a *ani čoby* sa nepoužívajú ako vnútropropozičné operátory a spravidla nemajú ani časťovú platnosť.

hovoriaceho niečo sa môže podobat' na niečo iné. Opisovaná situácia sa neraz prirovnáva k nejakej schéme, k nejakým apriórnym predstavám o danom type situácií.

Korpusové doklady ukázali úzku prepojenosť s už spomínanými výrazmi *tak*, *taký* používaných explicitne aj implicitne na rozlíšenie medzipropozičných vzťahov, ako interpretačná opora, ako prostriedok na konkretizáciu a špecifikáciu charakteristiky deja a vlastností vyjadrených vedľajšou vetou a podaných ako vysvetlenie, komentár. *Akoby* tu uvádza (i) vedľajšiu vetu spôsobových okolností na základe ireálneho porovnania, napr. *Milujem jej deti tak, akoby boli moje vlastné.*; (ii) vedľajšiu vetu predikátovú, napr. *Moje pocity sú také, akoby som ani neodišiel.* Nazdávame sa, že výskyt deiktík *tak*, *taký* je spätý s ich zástupnou funkciou a umožňuje ho prázdna pozícia adverbálneho spôsobu na konci maticovej vety: *Tváril sa <Ø>, akoby nič nepočul.* alebo adjektívneho atribútu pred substantívom: *Mala <Ø> pocit, akoby sa jej až teraz začínal život.* alebo adverbálne miery pred adjektívom, resp. participiom: *Deň je <Ø> zasmúrený, akoby sa v povetří zbieralo na dážď.* – *Bola <Ø> spotená a špinavá, akoby sa už dávno neumývala.*

Sémantika okolnostných a vlastnostných určení sa prelína všade tam, kde sa stretáva okolnosť a vlastnosť: zachytáva okolnostné a vlastnostné aspekty (i) psychického alebo fyzického stavu personického subjektu; (ii) fyzického stavu objektu; (iii) atmosférických javov; (iv) situácie, prostredia. Oblasť správania sa personického subjektu sa spája výlučne s okolnostnými určeniami. Prostredníctvom hypotaxe hovoriaci konštatuje:

(a) Okolnostné aspekty správania sa personického subjektu. V maticovej vete sú slovesá pomenúvajúce istú činnosť pripúšťajúcu možnosť alternatívneho konania, realizácie deja: *Správame sa stále tak, akoby rozvod bol pokleskom alebo neúspechom.* – *Po chvíli zmlkol a potom hral tak, akoby mal odrazu dva sláčiky.*

(b) Kauzálnookolnostné aspekty správania sa personického subjektu. Hlavná veta vyjadruje dôsledok síce hypotetického, ale splniteľného dôvodu, vedľajšia veta verbalizuje hypotetickú príčinu, hypoteticky motivujúcu okolnosť. Veta s *akoby* je prezentovaná ako vysvetlenie dôvodového faktu hlavnej vety. Operátor *akoby* je zameniteľný s operátormi príčinného vzťahu:¹⁶ *Potom sa na okamih obzrela, akoby musela niečo skontrolovať.* – *Potom sa na okamih obzrela, lebo musela niečo skontrolovať.* Podobne: *Pamätám si to, akoby to bolo včera.* – *Netrpezlivo na ňu pozrel, akoby čakal odpoveď.*

(c) Okolnostné aspekty psychického alebo fyzického stavu personického subjektu. Sústredujú sa okolo dvoch významov: (i) v hlavnej vete sú aktívne tvary slovík *vyzerat'*, *tváriť sa*, *pôsobiť* s významom 'budiť dojem, pocit': *Žena má ruky pod*

¹⁶ Tri frekvenčné vrstvy operátorov príčinného vzťahu uvádza J. Kesselová: (i) *lebo*, *pretože*, *keďže*; (ii) *preto*, *že*; *zato*, *že*; *preto*, *lebo*; (iii) *vďaka tomu*, *že*; *kvôli tomu*, *že*; *z toho dôvodu*, *že*; *nad tým*, *že*; *z toho*, *že*; *tým skôr*, *že*; *v dôsledku toho*, *že*; *zásluhou toho*, *že*; *vplyvom toho*, *že*; *vinou toho*, *že*; *následkom toho*, *že*; *z tej príčiny*, *že*; *dôsledkom toho*, *že* (Kesselová 2013, s. 87).

hlavou a navonok vyzerá, akoby spala. – Vošiel do triedy a tváril sa tak, akoby sa nič nestalo. – V závere ste pôsobili tak, akoby ste už strácali trpezlivosť.; (ii) v maticovej vete sú osobné tvary slovesa (napr. *cítil sa*) a neosobné tvary slovesa (napr. *bolo mu*) s významom ‘mať pocit, dojem’: *Cítil sa nepohodlne, akoby ho niekto zmanipuloval. – Bolo mu, akoby sa brodil v hustom bahne.*

(d) Psychické alebo fyzické vlastnosti a stavy personického subjektu, pocity nositeľa vlastnosti (‘byť ovládnutý dojomom, pocitom’). Veta s *akoby* uvádza názorné prirovnanie, viažuce sa spravidla na (i) splniteľnú a overiteľnú možnosť: *Mám pocit, akoby som sa vracal domov. – Mám taký pocit, akoby som podobnú situáciu zažil už veľakrát.* alebo (ii) nesplniteľnú, resp. nepravdepodobnú (ale nie nezmyselnú) možnosť: *Som taký unavený, akoby som prešiel celý svet...*

(e) Kauzálnovlastnostné aspekty psychických alebo fyzických vlastností a stavov personického subjektu: *Bolí veselí, akoby nemali nijaké problémy. – Počas jazdy bol smutný, akoby ho niečo trápilo.*

(f) Okolnostné aspekty fyzického stavu a vlastnosti objektu. V hlavnej vete sú aktívne tvary sloves *pôsobiť, vyzerat’* s významom ‘budiť dojem, pocit’: *Výstavná sieň pôsobila tak, akoby si niekto urobil galériu z vlastnej izby. – Dom vyzeral špinavý, akoby nečistoty z ovzdušia ležali na ňom ako vrstva prachu, pravidelne zmývaná zimnými dažďami.*

(g) Metaforicky posúdené okolnostné aspekty „správania“ sa objektu. V maticovej vete sú aktívne tvary akčných sloves s významom ‘budiť dojem, pocit’: *Zem slabo stonala, akoby protestovala proti neznesiteľnej slnečnej žiare.*

(h) Okolnostné aspekty atmosférických javov. V hlavnej vete sú tvary sloves *pršať, snežiť, fúkať, sviatať*. Veta s *akoby* s významom ‘budiť imaginatívny dojem, pocit’ vystupuje ako dôvetok, dodatočná poznámka hovoriaceho: *Prší a prší, akoby mala nastať potopa. – Pritom snežilo, akoby sa všetci čerti ženili. – Vietor fučal, akoby chcel zboriť dom.*

(i) Vlastnosti atmosférických javov a perцепčne identifikovateľných aspektov situácie, prostredia. Veta odráža kognitívno-pragmatické posúdenie situácie, pocit, ktorý u hovoriaceho vyvoláva miesto, prostredie. Situáciu prostredníctvom názorného prirovnania kvantifikuje alebo kvalifikuje. Súčasťou opisu situácie je hodnotenie miery, resp. intenzity alebo hodnotenie efektu: *Spustil sa taký prudký ľadový lejak, akoby na nich zhora dakto vylieval plné vedrá vody. – Dážď bol sivočervený, akoby padal popol zo zhorenej krvi.*

(j) Okolnostné aspekty situácie, prostredia. Veta s *akoby* má syntaktickú platnosť vedľajšej vety subjektovej, vyjadruje možnosť, ktorá môže aj nemusí nastať. Vety s významom ‘budiť dojem, pocit’ uvádzajú: (i) neosobné tvary sloves *zdať sa, ukazovať sa*¹⁷: *Zdalo sa, akoby si zrazu všetci nejakým spôsobom vydýchli.*; (ii) neo-

¹⁷ Slovesá patria do skupiny tzv. raisingových sloves, t. j. sloves, ktoré „neudelujú tematickou roli subjektu“ (Taraldsen Medová 2017).

sobné tvary sloviess *zniť*, *vyzerat'*; pozíciu subjektu vo vedľajšej vete spôsobu vyjadruje deiktikum *to*: *Znelo to, akoby bol opitý*. – *Výzerá to tak, akoby sa tam chcel usadiť natrvalo*.; (iii) neosobné tvary slovesa *byť*. Veta s *akoby* má syntaktickú platnosť vedľajšej vety predikátovej; prináša hypotetickú možnosť, ktorá sa neuskutočnila: *Bolo to tak, akoby odchádzal do vyhnanstva*. – *Je to, akoby som sa zobudila z ťažkého sna*.

(k) Vlastnostné aspekty situácie, prostredia: *Všetko bolo biele, akoby posypané cukrom*. – *Táto situácia už naozaj navodzuje dojem, akoby základy právneho štátu boli hlboko otrásené*.

Hovoriaci okolnostné a vlastnostné súvislosti prezentuje v zmysle subjektívnej egovzťažnej interpretácie. V maticovej vete uvádza dispozičný význam okolnostných súvislostí 'existencia tendencie konať dej'¹⁸ alebo dispozičný význam vlastnostných súvislostí 'existencia predpokladov mať vlastnosť'. Vedľajšia veta navodzuje (i) hypotetickú okolnosť, za predpokladu ktorej sa realizuje dej, činnosť; (ii) retrospektívny pohľad na obsah hypotetických vlastnostných súvislostí. Prináša sémantický rys prechodnej vlastnosti (o gramatických konzekvenciách stálych a prechodných vlastností pozri Grepl – Karlík 1998, s. 66). Medzipropozičné vzťahy vyjadrujú 'subjektívny názor, resp. dojem evokovaný okolnosťami deja, stavu' alebo 'subjektívny názor, resp. dojem vznikajúci z vlastností objektu' (porov. tiež Grepl – Karlík 1998, s. 69).

3. AKOBY – PRAGMATICKÝ MARKER EGOVZŤAŽNEJ INTERPRETÁCIE

Teraz sa pozrime na *akoby* vo funkcii pragmatického markera egovzťažnej interpretácie udalosti. Hovoriaci ním prezentuje intencionálny obsah nereálnosti faktu (mentálny stav hovoriaceho je zameraný na hypotetickosť faktu), ktorý vymedzil ako relevantný, dominujúci. V jazykovom, slovnodruhovom vymedzení *akoby* je partikula, jej epistemická hodnota je daná pragmatickými implikáciami a len čiastočne inherentne – vnútornou formou naznačujúcou komparovanie (*ako*) a podmienenú platnosť faktu (*by*, *keby*). Partikula *akoby* je pragmatickým markerom aj rečových aktov aj naratívov. Sekundárne reflektuje hybridizáciu dvoch stratégií: *stratégie de re*, ktorá signalizuje, že hovoriaci sa orientuje výhradne podľa vlastných predstáv, a *stratégie de dicto* naznačujúcej, že hovoriaci koná aj s ohľadom na adresáta (dokonca aj vtedy, keď s ním nesúhlasí). Hovoriaci realizuje obsah výpovede primerane transparentne a prístupne, vzhľadom na anticipovanú znalostnú úroveň (asimilačnú bázu) adresáta a jeho inferenčné schopnosti.

Synonymnými prostriedkami partikuly *akoby* sú výrazy *akože*, *kvázi* a úvodzovky. Častica *akože* vyjadruje prevažne spochybňujúcu, resp. persiflážnu interpretáciu faktu alebo udalosti: *V podstate to boli holé miestnosti, v každej sedel človek*,

¹⁸ Samotná tendencia predpokladá jednotu postojov a správania s ponímaním samého seba.

akože <akoby/kvázi> konateľ, a mal telefón. Výraz kvázi signalizuje zdanlivosť, približnosť, mení význam z kladného na záporný (Slovník súčasného slovenského jazyka 2011, s. 873): *To sú však naozaj len kvázi <akoby/akože> riešenia.* Úvodzovky sa namiesto *akoby* využívajú v tlačенých jazykových prejavoch. Uvádžajú výrazy, od ktorých sa hovoriaci dištancuje, používa ich s iróniou alebo v inom zmysle, než sa používajú zvyčajne (porov. *Pravidlá slovenského pravopisu* 2000, s. 107). Úvodzovky sa účinne využívajú najmä pri zápornom hodnotení, pri spochybňovaní faktu.

Partikula *akoby* predpokladá emancipovaného hovoriaceho. Častica má egovzťaznú intencionálnosť na fakty, udalosti, situácie, ktoré hovoriaci uplatňuje aj syntakticky – je situovaná antepozične k výrazu (upozorňuje na výraz, ku ktorému patrí),¹⁹ modifikuje propozíciu, pričom nemá vetnočlenskú platnosť. V egovzťaznej interpretácii faktu alebo udalosti pragmatický marker *akoby* má sémanticko-pragmatický dosah na entity vystupujúce ako dezignátory s funkciou označovania: (i) substancií: *V optimizme ma však správne tlmí starší brat, ktorý je <akoby> mojím manažérom.*; (ii) dejov, procesov: *Zlé tušenie sa <akoby> naplnilo... – V tejto stredovekej pevnosti sa <akoby> zastavil čas.*; (iii) okolností (vyjadruje kritické hodnotenie okolnosti pôsobiacej na priebeh deja): *Mužstvo hralo <akoby> bez záujmu, nedôrazne. – Uškrnula sa <akoby> pohrdavo.*; (iv) vlastností alebo stavov: *Vlastne všetko je tu <akoby> symbolické. – Človek, či už detský alebo dospelý, nedokáže nič robiť, na nič sa sústrediť, je <akoby> chorý.*

Hovoriaci prostredníctvom *akoby* zvýrazňuje a zároveň jemne spochybňuje tú časť výpovede, ktorá je z jeho pohľadu dôležitá. Posúdenie nereálnosti a iluzórnosti faktu hovoriacim môže mať kognitívne, imaginatívne alebo fiktívne pozadie. Použitie partikuly *akoby* sprevádza usudzovanie na základe minulej skúsenosti hovoriaceho. Ide o usudzovanie, ktoré uplatňuje princíp kognitívnej ekvivalencie: *Trajekty. Domáci ich považujú akoby za mestskú dopravu.*; imaginatívnej ekvivalencie: *Ale teraz akoby on sám prišiel o život.* ≈ ale neprišiel o život; alebo fiktívnej ekvivalencie: *V šere chodby vzadu akoby anjel zamával krídlami.* ≈ nebol tam anjel.

V súvislosti s uplatnením výrazu *akoby* verbálne správanie hovoriaceho aktivizuje:

(a) usudzovanie podoprené faktickou evidenciou, zmyslovým vnímaním empirického faktu: *V nasledujúcom zlomku sekundy som pocítil akoby bodnutie pod srdcom.* ≈ hovoriaci pocítil niečo, čo sa podobalo bodnutiu;

(b) deduktívne usudzovanie: *Na domácich akoby prišla jarná únava.* ≈ domáce mužstvo hralo nevýrazne, unavene, z čoho hovoriaci vyvodil záver o dôsledkoch novej jarnej únavy;

(c) similačné usudzovanie – hovoriaci vyjadruje projekciu súvzťahných faktov, ktorej predchádzala mentálna korelácia faktov zo skúsenostnej bázy. Similačné usu-

¹⁹ Sémanticko-pragmatická funkcia *akoby* vyjadruje nenaplnenosť významu uvádzaného výrazu, spojenia (Slovník súčasného slovenského jazyka 2006, s. 91).

dzovanie je buď potvrdzujúce (pripúšťajúce možnosť v aktuálnom svete): *Personál kaštieľa je akoby jedna rodina*. alebo odporujúce (nepripúšťajúce možnosť v aktuálnom svete): *Bolt je akoby z inej planéty*.

Dochádza tu k hybridizácii podobnosti a totožnosti rezultujúcej v identifikačnom alebo imitačnom spôsobe zdieľania faktov hovoriacim. Blízkosť sémantiky a kognitívneho mechanizmu metafory vytvára predpoklady na používanie *akoby* v kontextoch metaforického opisu udalosti – *akoby* neraz signalizuje, že výraz, ktorému predchádza, nie je použitý v priamom význame.

Predpokladom uplatnenia *akoby* je v istom zmysle riešenie problému,²⁰ ako (akým spôsobom) chcieť prezentovať fakt.²¹ To znamená, že *akoby* je súčasťou intencionálnej kognitívnej aktivity, pri ktorej hovoriaci mentálne narába s faktami takým spôsobom, že zvažuje ich reálnosť, platnosť, pravdivosť, typickosť a pod. Zároveň je súčasťou mechanizmov spätnej väzby vyhodnocujúcej udalosť z hľadiska súladu alebo nesúladu obsahov stavov: 'to je', 'to môže byť', 'to má byť' a 'to musí byť'. Je to tým, že pragmatický marker *akoby* spája oblasť možného s konceptom negovane podmienenej necesivity. Má funkciu konsenzuálneho prostriedku, prostredníctvom ktorého si hovoriaci „zabezpečuje“ akceptabilitu výberu vlastnej alternatívy. Hovoriaci fakty nepopiera, ale ich interpretuje spôsobom, ktorým manifestuje redukciu pragmatickej disonancie medzi faktom a vlastným postojom, vzťahom k nim.²² Hovoriaci deklaruje, že sa prikláňa k prvej alternatíve a zároveň úplne neodmieta druhú alternatívu. Doklady ukazujú, že diapazón alternatívnych postojov má rámce:

(a) 'je, ale nemusel by byť': *Naše predstavenie je akoby improvizácia na tému*. ≈ predstavenie je improvizácia na tému, ale do úvahy prichádza aj alternatíva, že nemusela by byť'/nemusí byť improvizáciou na tému;

(b) 'môže byť, ale nemusel by byť': *A naopak, dej románov sa rozvoľňoval do epizód, z ktorých každá akoby mohla žiť vlastným životom*. ≈ každá epizóda mohla žiť vlastným životom, ale do úvahy prichádza aj alternatíva, že nemusela žiť vlastným životom;

(c) 'má byť, ale nemusel by byť': *Jeho postoj však akoby mal naznačovať, že najvyšší predstavitelia štátu klamali občanov Slovenskej republiky*. ≈ niečí postoj mohol niečo naznačovať, ale do úvahy prichádza aj alternatíva, že nemusel;

²⁰ Pojem problému možno vymedziť nasledovne: „Aktér A je konfrontovaný s problémom P práve vtedy, keď existuje cieľ C, ktorý chce A dosiahnuť, no buď A nevie, ako C dosiahnuť, alebo A vie, ako dosiahnuť C, no dosiahnutie C si vyžaduje realizáciu určitých (kognitívnych) operácií, ktoré A musí realizovať“ (Bielik a kol. 2016, s. 110).

²¹ Oblasť možného sa spája aj s abilitou, t. j. pripustenie ďalšej alternatívy je podmienené schopnosťou, dispozíciou a vôľou hovoriaceho presadzovať svoj postoj k faktom.

²² Redukovanie, odstraňovanie disonancie sa realizuje zmenou postoja alebo popretím pravdivosti výpovede.

(d) ‘musí byť, ale nemusel by byť’: *Štát akoby musel rešpektovať verejnú mienku*. ≈ štát musel rešpektovať verejnú mienku, ale do úvahy prichádza aj alternatíva, že by nemusel rešpektovať verejnú mienku.

V perspektíve hovoriaceho je teda epistemická evaluácia (Grepl – Karlík 1998; Ivanová 2010) ako druh kognitívno-pragmatickej operácie, ktorej cieľom je vyhodnotenie istého faktu. Predstavuje jednu zo základných kognitívnych operácií ľudskej konceptualizácie sveta, ktorá zahŕňa schopnosť postulovať existenciu faktov, o ktorých platnosti si hovoriaci buď nie je istý, alebo si od nich cielene zachováva odstup. Epistemická evaluácia značí (i) predpokladové nazeranie hovoriaceho na fakty z pozícií iných faktov a v súvislosti s inými faktami; (ii) rôzny stupeň presvedčenia hovoriaceho o platnosti, správnosti faktov a (iii) rôzny stupeň (ne)istoty hovoriaceho o vierohodnosti faktov, tvrdenia.

Hovoriaci uvádza predstavu, vychádzajúcu z fiktívneho predpokladu, resp. nespĺniteľného alebo neaktualizovaného predpokladu. Vyzdvihuje fakt, ktorý sa tak stáva neprehliadnuteľným: *Jarnú časť sme začali akoby s iným mužstvom. – Domáci akoby nehrali ani o víťazstvo a o cenné tri body a skôr akoby mysleli na veľkonočnú kúpačku*.

Hovoriaci spravidla vystupuje ako osoba, ktorá sa pokladá za dobre informovanú. V diskurzívnom priestore ide pritom o vyjadrenie stupňov presvedčenia, že situáciu má pod kontrolou. Stupne presvedčenia sú teda subjektívne interpretované pravdepodobnosti. Požaduje sa však, aby stupne presvedčenia (daného subjektu či komunity) rešpektovali axiómy a (teorémy) pravdepodobnosti (Bielik a kol. 2016, s. 105). *Akoby* je pragmatický marker epistemickej modálnosti, ktorá sa definuje ako signalizácia rôzneho stupňa subjektívneho presvedčenia hovoriaceho o platnosti komunikovaného obsahu, o platnosti danej propozície (Grepl 1979, s. 81; Ivanová 2010, s. 221). Epistemické hodnotenie sa vzťahuje na validitu výpovede alebo niektojej jej časti. Egovzťažné prežívanie istoty je tu pragmatickou implikáciou. Je zrejmé, že partikula *akoby* je epistemicke nejednoznačná, čo predpokladá validitu propozície pohybujúcej sa na celej škále probability – nízkej, strednej, vysokej.

Egovzťažnosť verbálneho konania v sociálnej interakcii je egovzťažnosťou potvrdzujúceho zdieľania faktov v zmysle jazykovej aktivity. Hovoriaci spravidla naplňa vlastnú potrebu vyjadriť sa k faktom na vecnej rovine, a to buď ako všeobecný, alebo vlastný názor, napr. (i) hovoriaci zdieľa generalizovaný názor na fakty, ktoré označuje ako ireálne, oproti tým, ktoré sú v zhode so skutočnosťou a očakávané: *Politika je sférou, kde je všetko akoby. – Reformy sa často odohrávajú len akoby*.²³ (ii) hovoriaci zdieľa subjektívny názor na fakty (hodnotí, analyzuje, vysvetľuje, zdôvodňuje, vyvodzuje záver) z pohľadu pozorovateľa: *Koncom novembra počasie ako-by naschvál ukazovalo svoju zlú tvár – pršalo. – Rada je akoby zámerne nefunkčná*

²³ Použitie signalizuje predstupeň lexikalizácie výrazu *akoby* na samostatnú pomenovaciu jednotku ekvivalentnú výrazom *zdanlivé*, *zdanlivo* (porov. poznámku 13).

práve v čase, v ktorom by bola jej aktivita zvlášť potrebná.; (iii) hovoriaci zdieľa subjektívny názor na fakty v introspektívnej reflexii, v konfrontácii so sebou samým (vyjadruje svoje pocity a city o sebe), vysvetľuje dôvody: *Hneď sa vytratil pocit opustenosti, zrazu som akoby ožila, mala som chuť niečo vytvoriť.*

V súvislosti s verbálnym konaním vyvstáva otázka zdroja informácií, ktorým hovoriaci odôvodňuje svoje tvrdenie a na základe ktorého realizuje výpoveď. Ukazuje sa, že *akoby* je prostriedkom funkčno-sémantickej kategórie evidenciality indikujúcej, že hovoriaci interpretuje udalosť egovzťažne podľa intrinzických alebo extrinzických zdrojov.

Intrinzickými zdrojmi sú pre hovoriaceho jeho vlastná perцепčná činnosť a jeho znalosť sveta, ktorá predstavuje egovzťažne geraldizovaný skúsenostný komplex, egovzťažne organizovaný obraz sveta, individuálne skúsenosti hovoriaceho. Intrinzické zdroje sú priame zdroje a zahŕňajú: (i) informácie o udalosti, ktorej bol svedkom: *Mnohých záchranárov akoby nehoda zjavne zaskočila.*; (ii) znalosti, skúsenostný komplex hovoriaceho, na základe ktorých vyjadruje vlastné stanovisko, vlastné presvedčenie o platnosti faktov: *Veľa rodičov robí vo výchove obrovskú chybu – robia to akoby presne naopak.*

Egovzťažnú interpretáciu udalosti tu podporujú: (i) perцепčné adverbá: *očividne, viditeľne, zjavne: Navrela mi husia koža, lebo medzi pisateľom a mnou akoby očividne jestvovalo psychické spojenie. – Tieto dve rýchlo za sebou nasledujúce vydania akoby viditeľnejšie prekreslili básnickú stopu Viery Prokešovej v slovenskej poézii. – Hostom akoby zjavne ubúdali sily, evidentne pritvrdili hru na čo doplatil zranením domáci P. Černega.*; (ii) afirmačné markery s významom aktuálnosti, skutočnosti, reálnosti: *naozaj, ozaj, skutočne: Slovenčina je naozaj akoby v centre slovanských jazykov nielen z geografického, ale aj z jazykového aspektu. Je skutočne akoby ich epicentrom, v metaforickom zmysle slovančina v menšom, zoštíhlenom vydaní.*; (iii) epistemické partikuly s významom strednej miery istoty:²⁴ *asi, možno: V tomto zápase sa asi akoby všetko postavilo proti nám. – Pre niektorých ľudí je to možno akoby konečná stanica.*

Extrinzické zdroje sú nepriame zdroje a znamenajú informácie o faktoch, ktoré sú v egovzťažnom rámci inej osoby. Pre hovoriaceho zdrojom postulovania propozície sú názory iného človeka. Keďže hovoriaci sa odvoláva na cudziu mienku, tvrdenie tretej osoby, výraz *akoby* je xenomarker signalizujúci reportívnu projekčnosť. Je založená na deduktívnom usudzovaní, ktoré je argumentačne založené na autorite, resp. svedectve: *Dalímu sa film veľmi páčil a povedal, že akoby to bol americký film.*

Základnými signálmi reportívneho statusu xenomarkera *akoby* sú spravidla tieto faktory: (i) verba dicendi v hlavnej vete; *akoby* je základom tvrdenia vyjadreného vedľajšou vetou: *Režisér priznáva, že pri nakrúcaní filmu pracoval akoby s virtuálnou realitou.*; (ii) reportívne partikuly *vraj, údajne: Jedno také zázračné miesto je*

²⁴ Partikuly s významom istoty a probability určite, nepochybne, pravdepodobne nie sú doložené.

podľa viacerých aj v poľskom Krakove, kde sa ľudia vraj akoby zázrakom uzdravujú. Na svedomí to má mať práve čoskoro svätorečený Ján Pavol II. – Význam Viedenskej konferencie sa tak síce oceňuje, súčasne však relativizuje len na akýsi prvý krok v doteraz akoby údajne tabuizovanom procese denacifikácie Rakúska. Doklady potvrdzujú, že hovoriaci nespochybňuje pravdivosť reportívnej interpretácie udalosti a nehodnotí ju negatívne.

Napokon sa žiada uviesť, že emancipovanosť partikuly *akoby* sa premietla do jej ukotvenosti v lexikálnej zásobe vyplývajúcej z jej diskurzívnej úspešnosti v dialogickej komunikácii a v texte.

Partikula *akoby* je komponentom konverzačnej formuly – jednočlennej vety s funkciou repliky. Hovoriaci vyjadruje rozporujúce, kritické stanovisko k obsahu predchádzajúcej repliky a skrytú polemickosť voči komunikačnému participantovi, nesúhlas s jeho postojom. Formula *Akoby nie.* je negatívne polarizovaná. Vyžaduje si dialogický režim a negatívne vyznievajúci kontext. V závislosti od kontextu vyjadruje uistenie: – *To nevravíte vážne!* – *Akoby nie!*, resp. námietku: – *A prečo po vojne prípad nikto nevyšetroval? Prečo sa o prípad nikto nezaujímal?* – *Akoby nie. Po vojne celú vec vyšetrovala bezpečnosť.* Používa sa v polemických situáciách, v ktorých hovoriaci bezprostredne reaguje na slová participanta a zaujíma odmietať vý postoj.

Partikula *akoby* je súčasťou naratívnych formúl *akoby aj, akoby aj nie* vyjadrujúcich komentár hovoriaceho, ktorý uvádza vysvetľovanie dôvodov: *Nijako sa nemohla zmieriť so svojim údelom. Akoby aj, veď v tomto novom domove jej bolo horšie ako zle.* – *Úspech mu vlieva nové sily. Akoby aj nie, keď má vo vrecku zmluvu na ďalší film.*

Častica *akoby* je interným komponentom konvenčnej štruktúry frazeologizmu: *Preskočil bránu akoby nič.* – *Je celkom prirodzené, že existuje aj voličský segment, ktorý je akoby z iného sveta.* – *Košický kraj bol dlhé roky pre kompetentných na najvyšších miestach v našom hlavnom meste akoby od macochy.*

Partikula *akoby* je komutovaným komponentom frazeologizmu (komponent *akoby* zamenil komponent *ako, čoby*): *Personál kaštiela je ako/akoby jedna rodina.* – *Celý svet máte ako/akoby na dlani.* – *Pružnosť v nich je pre nich typická, sú ako/akoby z gumy.*

Partikula *akoby* je vloženým komponentom do frazeologizmu: *Titul bol skvelý zisk, pohár je <akoby> čerešničkou na torte v celej sezóne.* – *Celý život je <akoby> pod papučou.* – *V druhom polčase to bola <akoby> iná káva.*

Motivačný potenciál frazém pre využívanie partikuly *akoby* súvisí s ich komunikačnou podstatou – funkcia frazémy je realizovaná prostredníctvom pragmatického vzťahu medzi frazémou ako semiotickým útvarom a hovoriacim. Obrazná povaha frazém a ich expresívnosť korešpondujú s intenciou hovoriaceho zdieľať fiktívny imitát toho, o čom hovorí prostredníctvom *akoby* a obrazného vyjadrenia.

4. ZÁVER

Akoby je jazykový výraz, ktorý je formálne ústrojný, egovzťažný, naznačujúci nereálnosť porovnávaného faktu. Jeho použitie je prejavom motivovaného, egovzťažného a asertívneho verbálneho správania hovoriaceho. Má dve funkčné perspektívy – obsahovú (propozičnú) a intersubjektívnu. Obsahovo je zhodnocovaný dodatočne, pohybuje sa na hranici medzi modálnou neurčitosťou a sémantickou (konceptuálnou) zdanlivosťou. Intersubjektívne manifestuje regulovanie pragmatickej disonancie. *Akoby* je egovzťažná jazyková entita viažuca sa na egovzťažné významy faktov a udalostí. U hovoriaceho sa spája jednak s tendenciou redukovať pragmatickú disonanciu medzi informáciou a vzťahom k nej, jednak s anticipáciou dôsledkov nepochopenia alebo nesprávneho pochopenia interpretácie faktov adresátom. Tendencia redukovať pragmatickú disonanciu súvisí s preventívnou stratégiou verbálneho konania, s predchádzaním nedorozumenia. Vystupuje ako súčasť stabilizačných mechanizmov, ako zvláštny prípad obrany ega pred inkongruentnou situáciou. Funkčne sa prejavuje ako prostriedok egovzťažne motivovaného verbálneho správania hovoriaceho, ktoré je účelové, adaptívne a situačne podmienené. Súvisí so psychickou reguláciou verbálneho správania, prispôbením sa situácii a očakávaním bezkonfliktného spôsobu interakcie. Hovoriaci nepredstiera svoje intencie konsenzuálneho verbálneho konania. Vo vzťahu k adresátovi prostredníctvom *akoby* flexibilne uplatňuje zdvorilostné komunikačné stratégie, rešpektuje postulát spôsobu – vyjadrovať sa s optimálnou mierou zrozumiteľnosti. Vo vzťahu k sebe ide o potvrdzovanie pozitívneho obrazu o sebe s nekategorickým podaním informácie, o prevenciu pred devalváciou ega: spochybnením, obvinením z neadekvátneho „videnia“ situácie, z neadekvátneho vyhodnotenia udalosti. Hovoriaci využíva *akoby* ako indikátor prezentácie vlastného postoja k obsahu výpovede. Výsledkom je neprehliadnuteľná posibilitná interpretácia faktov, ktorá je vždy účastná, keďže zakaždým vyjadruje zjavný, uvedomovaný a pregnantný postoj hovoriaceho, zdieľanie jeho názoru. Hovoriaci interpretuje udalosť egovzťažne podľa intrinzických alebo extrinzických zdrojov.

Diskurzívna regularita vyprofilovala *akoby* v dvoch funkčných podobách: v podobe operátora – jazykového prostriedku s konektívnou funkciou – a v podobe formatívu – jazykového prostriedku s funkciou pragmatického markera egovzťažného správania hovoriaceho. Vo funkcii operátora je egocentrikom hypotaxe s implicitným hovoriacim (na spájaciu funkciu sa navrstvuje hodnotiaci postoj hovoriaceho) a so sémantikou okolnostných a vlastnostných určení. Pragmatický marker *akoby* hypotetizuje význam určitého prvku propozície. Má funkciu konsenzuálneho prostriedku, prostredníctvom ktorého hovoriaci „zabezpečuje“ akceptabilitu výberu vlastnej alternatívy. Zároveň transparentne orientuje recipienta na to, že zdieľa fiktívny imitát toho faktu, o ktorom hovorí, t. j. faktu, ktorý je zdanlivo realizovateľný (nefakt je porovnávaný s faktom).

V kontexte najnovšieho teoretického uvažovania J. Dolníka (2022) posudzujeme *akoby* ako jazykový výraz, ktorý je optimálne transparentný a ktorý istým podielom prispieva k formovaniu egalitne vedenej jazykovej komunikácie.

Bibliografia

BIELIK, Lukáš – HALAS, Juraj – HANZEL, Igor – KOSTEREC, Miloš – MARKO, Vladimír – ZOUHAR, Marián (2016): *Slovník metodologických pojmů*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského. 136 s.

BROWN, Penelope – LEVINSON, Stephen C. (1987): *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press. 358 p.

BUZÁSSYOVÁ, Klára – JAROŠOVÁ, Alexandra (ved. red.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

DOLNÍK, Juraj (1999): Princíp ekvivalencie. In: DOLNÍK, Juraj – BAJŽÍKOVÁ, Eugénia – MLACEK, Jozef – TOMAJKOVÁ, Elena – ŽIGO, Pavol: *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny*. Bratislava: Stimul, s. 45 – 77.

DOLNÍK, Juraj (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 236 s.

DOLNÍK, Juraj (2013): *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 432 s.

DOLNÍK, Juraj (2021): Inkluzívna komunikácia. In: *Slovenská reč*, roč. 86, č. 1, s. 3 – 20.

DOLNÍK, Juraj (2022): Egalitná jazyková komunikácia. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 73, č. 1, s. 27 – 39. DOI 10.2478/jazcas-2022-0025.

GAHÉR, František (2016): Abduktívne a deduktívne usudzovanie v pozitívnom práve. In: 22. *Dni slovenského práva*. Bratislava: Slovenská advokátska komora, s. 29 – 44.

GREPL, Miroslav (1979): Úvodní poznámky k tzv. jistotní modalitě. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 40, č. 2, s. 81 – 87.

GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia. 503 s.

IVANOVÁ, Martina (2010): Modálne relátory. In: J. Dolník (ed.): *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 218 – 264.

JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (ved. red.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

LAKOFF, Robin T. (1973): The Logic of Politeness or Minding Your P's and Q's. In: *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society, pp. 292 – 305.

LEECH, Geoffrey N. (1983): *Principles of Pragmatics*. London: Longman. 250 p.

Mluvnice češtiny 2 (1986): Tvaroslovi. J. Petr (ved. red.). Praha: Academia. 536 s.

Mluvnice češtiny 3 (1987): Skladba. J. Petr (ved. red.). Praha: Academia 1987. 748 s.

NAKONEČNÝ, Milan (2009): *Sociální psychologie*. Vydání druhé, rozšířené a přepracované. Praha: Academia. 498 s.

NAKONEČNÝ, Milan (2021): *Psychologie osobnosti*. Praha: Triton. 654 s.

Pravidlá slovenského pravopisu (2000). Tretie, upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 590 s.

Slovenský národný korpus – prim-9.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2010. Dostupný z [www](http://korpus.sk): <http://korpus.sk>.

TARALDSEN MEDOVÁ, Lucie (2017): Nadzvednutí. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupný na: <https://www.czechency.org/slovník/NADZVEDNUTÍ> [cit. 12. 05. 2022].

WITTGENSTEIN, Ludwig (2017): *Tractatus logico-philosophicus*. Praha: OIKOYMENH. 87 s.

ПЕКЕЛИС, Ольга Е. (2018): Иллокутивное употребление союзов: шкала иллокутивности и ее отражение в грамматике. In: *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: по материалам международной конференции «Диалог 2018»* (Москва, 30 мая – 2 июня 2018 г.). Выпуск 17. Москва: РГГУ, с. 565 – 577. Dostupné na: <http://www.dialog-21.ru/digest/2018> [cit. 09. 05. 2022].

ПЕНЬКОВСКИЙ, Александр Б. (2004): Тезисы о тимиологии и тимиологических оценках. In: *Очерки по русской семантике*. Москва: Языки славянской культуры, с. 50 – 60.

ЗАЛИЗНЯК, Анна А. (2020): Русское как бы: семантика, прагматика, диахрония. In: *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: по материалам международной конференции «Диалог 2020»* (Москва, 17 – 20 июня 2020 г.). Выпуск 19. Москва: РГГУ, с. 784 – 794. DOI: 10.28995/2075-7182-2020-19-784-794. Dostupné na: <http://www.dialog-21.ru/digest/2020> [cit. 09. 05. 2022].